

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

28. letnik Ljubljana 1980 1. zvezek

- Ignacij Voje*: Ob podelitvi odlikovanja Zgodovinskemu arhivu v Ljubljani — Stran 5
On the Occasion of Conferring a Decoration on the Historical Archives in Ljubljana
- Bogo Grafenauer*: Hinko Smrekar »Slovenski zgodovinarji« — Stran 9.
Hinko Smrekar "Slovenski zgodovinarji" (Slovene Historians)
- Darja Mihelič*: Življenje in poslovanje nekaterih Peronijev v srednjeveškem Piranu — Stran 14
The Life and Functioning of Some of the Peronis in the Mediaeval Piran
- Andrej Vovko*: Iz zgodovine osnovne šole pri Sv. Gregorju nad Ortnekom — Stran 22
From the History of the Elementary School at St. Gregor above Ortnek
- Milan Dolenc*: Bolezni vimena v ljudskem žvinozdravništvu — Stran 26
Udder Diseases in Popular Veterinary Medicine
- Brank Marušič*: Na Primorskem ob razpadu Avstro-Ogrske — Stran 32
At Primorje by Time of Avstro-Hungarian Disintegration
- Janez Švajncer*: Udarništvo in naši udarniški znaki — Stran 43
Shock-working and our shock-workers' sings
- Marjan Drnovšek*: Projekt za zgodovino Ljubljane in nekatere raziskave iz ljubljanske zgodovine do leta 1918 — Stran 51
A Project for the History of Ljubljana and Certain Investigations in the History of Ljubljana Until 1918
- Silvester Kopriva*: Latinski napis na stencu pod gradom so Sodarski stezi — Stran 54
The Latin Inscription on the Well Under the Castle on Sodarska Lane
- Delo naših zavodov in društev — Stran 57
Notes on the activity of our institutes and associations
- Nove publikacije — Stran 61
New publications

Na ovitku: Ladislav Benesch, Jesenice — žaga, tuš, okoli 1880, Narodni muzej v Ljubljani
(foto Srečo Habič)

Ureja uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik dr. Peter Vodopivec. Tehnični urednik Vasko Simoniti

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino. — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, PZE za zgodovino, Aškerčeva 12. Tekoči račun 50101-678-49040 (Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana — za »Kroniko«). Letna naročnina 160 din za posamezne naročnike, 240 din za ustanove, posamezna številka 80 din

OB PODELITVI ODLIKOVANJA ZGODOVINSKEMU ARHIVU V LJUBLJANI
(Slavnostni govor ob podelitvi odlikovanja 5. novembra 1979)

IGNACIJ VOJE

V posebno čast in zadovoljstvo mi je, da v imenu predlagatelja za odlikovanje, odbora Zgodovinskega društva za Slovenijo, prvi čestitam članom kolektiva Zgodovinskega arhiva v Ljubljani za visoko odlikovanje »Red zasluga za narod z zlato zvezdo«, s katerim vas je odlikoval predsednik republike Josip Broz-Tito ob 80-letnici delovanja vaše arhivske ustanove.

Naj mi bo dovoljeno, da v tem slovesnem trenutku podam utemeljitev za odlikovanje, vendar se pri tem ne morem izogniti navajanju najnujnejših podatkov iz historiatu Zgodovinskega arhiva v Ljubljani.

Mestni arhiv ljubljanski je začel delovati leta 1898, ko je bil nastavljen pesnik Anton Aškerc kot mestni arhivar. Takrat je prišlo do ločitve zgodovinskega gradiva ljubljanske mestne uprave od tekoče registrature. Čeprav je ustanovitev arhiva zasluga takratnega župana Ivana Hribarja, ki je Aškerčevo namestitev dosegel z namenom, da v prvi vrsti pomaga reševati eksistenco tedaj vodilnemu slovenskemu pesniku, izpričuje istočasno do-

ločno zavestno kulturno prizadevanje. Specifičnost pri nastajanju Mestnega arhiva ljubljanskega je v tem, da ta ne izhaja iz zbirateljske dejavnosti, ki bi segala v poljubno provenienco, marveč se polagoma organsko razrašča iz ene same proveniencie, mestne uprave in njenih uradov. S to odločitvijo ljubljanske občine je postal Mestni arhiv najstarejša ljubljanska kulturna ustanova. Aškerc ni službe arhivarja jemal kot sinekuro, temveč je v svojem poklicu videl resno službeno obveznost.

Pod arhivarjem Aškercem je Mestni arhiv doživel prvo obdobje stalnega arhivskega dela, ki je bilo po vsem, kar nam je znanega o njem, vseskozi na strokovni ravni. Kot arhivar je Aškerc organiziral tudi mestno strokovno knjižnico, prvi uvedel zbiranje slovenskega časopisja in opravljal še druge bibliotekarske posle. Poleg tega je imel obveznosti z zbiranjem slik ter raznih muzejskih predmetov, ki so bili pozneje podlaga za ustanovitev Mestnega muzeja. Tako je postal arhiv pod Aškercem tisto jedro, iz katerega so

se sčasoma razvile druge samostojne kulturne ustanove v Ljubljani: Mestni muzej in Slovenska knjižnica.

Kot pri vsaki tovrstni ustanovi tudi pri Mestnem arhivu ljubljanskem ločimo več obdobj, med katerimi so bila nekatera bolj, druga manj uspešna.

Po Aškerčevi smrti leta 1912 pa vse do leta 1935, torej okrog 23 let, je mesto Ljubljana sicer imela arhivarja, včasih celo po dva hkrati, toda resničnega dela na arhivalijah skoraj ni bilo. Prevladalo je stališče, da je bilo mesto arhivarja ustanovljeno z namenom, da se slovenskim pisateljem-leposlovcem preskrbi primerna eksistenca, tako da bi se čim manj ovirani mogli udeleževati v svojem pisateljskem poklicu. Na tem mestu najdemo Otona Župančiča, Manico Komanovo in druge. Leta 1923 je bil za mestnega arhivarja imenovan Vladislav Fabjančič, s čimer je bil ta princip prekinjen. Vendar je tudi Fabjančič v prvem obdobju deloval predvsem kot publicist in o kakšni izrazitejši aktivnosti pri arhivskem delu ni sledi.

Vključitev Mestnega arhiva ljubljanskega v sestav leta 1933 ustanovljenega Kulturnega odseka pri mestni upravi pomeni dokončno afirmacijo arhiva. Arhiv začne redno poslovati ter dobi prve statutarne določbe (1936). Izboljšali so se pogoji dela. Konec leta 1935 se je arhiv preselil iz neustreznih prostorov na Rotovžu v novo pridobljeno Auerspergovo palačo na Križevniškem trgu. Arhivski fondi so se bistveno razširili s prevzemom novejših mestnih registrature. K spremenjenemu poslovanju je v mnogočem prispeval prav V. Fabjančič, ki je po vrnitvi v arhiv spremenil svoj odnos do njega in mu je tako postal arhiv poglavitno delovno področje. Poudarim naj še dejstvo, da je bil v stari Jugoslaviji Mestni arhiv ljubljanski sploh edini mestni arhiv s posebnim arhivarjem.

Po osvoboditvi leta 1945 se začne za Mestni arhiv ljubljanski novo obdobje izredno dinamičnega razvoja. Tudi v tem obdobju se pojavljajo krize in nihanja, mnogo je bilo iskanja novih poti in usmeritev, mnogo projektov in pobud, velikokrat je kolektiv Mestnega arhiva pri svojem strokovnem delu oral ledino na dotlej neobdelanem arhivskem polju. Prva leta po osvoboditvi so maloštevilni arhivski delavci reševali predvsem arhivske fonde razpuščenih ustanov, delovnih organizacij, podjetij in društev na področju Ljubljane. Po njihovi zaslugi je bilo rešeno mnogo dragocenega arhivskega gradiva.

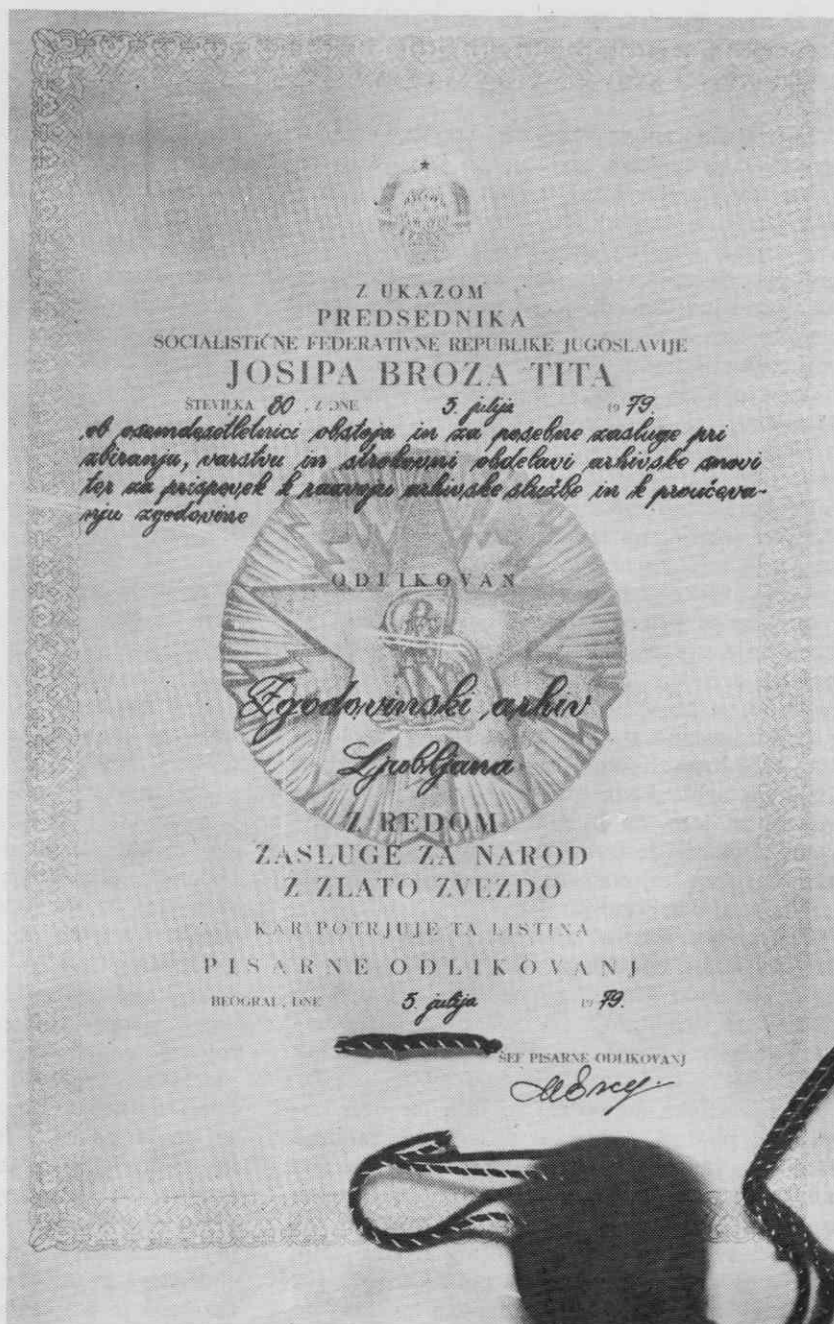
V prehodnem obdobju 1945 do 1950 so bili ustvarjeni osnovni kadrovski pogoji za nadaljnji razvoj in opravljene bistvene spremembe v namembni in dejavnosti Mestnega

arhiva ljubljanskega. V drugi polovici leta 1950 je MALj začel poslovati kot proračunska ustanova, kar je omogočilo bolj samostojno in sistematično delo ustanove. Konec leta 1950 je prevzel vodstvo MALj dr. Sergij Vilfan. Z njegovim prihodom se začne pravi razmah MALj kot sodobne arhivske ustanove.

Nadaljnja faza v razvoju arhiva je nastopila leta 1953, ko se je pričelo reševanje arhivskih prostorov. Pridobivanje in adaptacija prostorov na Magistratu je trajala do leta 1960, ko je pridobil arhiv v severni stavbi Magistrata nova skladišča, vsaj tedaj verjetno najbolj sodobna v Jugoslaviji. Od 60 tm v Aškerčevem času so se kapacitete arhivskega gradiva na Magistratu ustalile na približno 3000 tm. Novi delovni pogoji so omogočili, da je dosegla urejenost gradiva tisto stopnjo, ko je postala večina fondov vsaj v glavnem uporabna. Pospešeno delo na inventarizaciji je dalo podlago za objavo splošnega pregleda fondov iz zbirk arhiva, prvega tovrstnega pregleda v Sloveniji.

V tem času so bili položeni temelji za intenzivnejše udeleževanje sodelavcev MALj na področju zgodovinopisja. Pospešeno se je začelo razvijati znanstveno-raziskovalno delo na preučevanju zgodovine Ljubljane. Ker pomanjkanje prostorov ni omogočalo širše akcije za dokončno ureditev arhiva, zlasti ne za sistematično vključitev novejših arhivalij v sestav arhiva, se je v tem času strokovno arhivsko delo usmerilo na obdelavo starejših arhivalij. Temu primerno je bila usmerjena personalna politika. Predvsem se je povečalo število uslužbencev z visokošolsko izobrazbo, sposobnih za znanstveno raziskovalno delo. Glavni cilj te usmeritve arhiva je bila izdelava različnih monografskih spisov o zgodovini mesta Ljubljane.

Reorganizacija ljudskih odborov, ki je 1. septembra 1955 uvedla temeljne spremembe v upravni razdelitvi in strukturi organov ljudske oblasti, pomeni tudi za MALj nadaljnji mejnik zlasti glede njegove perspektive stvarne in krajevne pristojnosti. Tako so začeli prihajati v takratni MALj prvi fondi, ki so nastali na območju Ljubljane po osvoboditvi. Prevzeti je bilo treba zelo mlado gradivo, pogosto v slabem ali docela neurejenem stanju. Arhiv je od vsega začetka posvečal posebno pozornost temu gradivu, zavedajoč se da predstavlja ta dokumentacija izredno pomembnega obdobja v našem družbenem razvoju primarno arhivsko gradivo. V zadnjem času so bili pri obdelavi tega sodobnega gradiva doseženi vidni rezultati. Ti rezultati pa se povezujejo z naporimi delavcev arhiva, da bi se ohranilo najpomembnejše gradivo, ki sedaj nastaja. Med prvim je MALj organiziral

stalno evidenco na terenu. Vzporedno s tem je bilo mogoče pripraviti analizo o stanju arhivskega gradiva iz časa po osvoboditvi, pri čemer je ta analiza prerasla v prikaz stanja na področju Slovenije.

Na začetku leta 1957 se je tudi v MALj uvedlo družbeno upravljanje, ki je kmalu pokazalo pri delu ustanove pozitivne rezultate. Po sprejetju zakona o arhivskem gradivu in o arhivih (leta 1966) ter na podlagi zakona sprejeti republiški program arhivskega omrežja je bila ustvarjena podlaga za prerast

Mestnega arhiva ljubljanskega v regionalni zavod. Arhiv je začel delovati na območju 24 občin. Povečana dejavnost je terjala organizacijsko preobnovo zavoda. Izoblikovane so bile štiri enote: za Ljubljano in ljubljanske občine — ta enota je obdržala stari naziv Mestni arhiv ljubljanski, za zunanjo ljubljansko regijo (tudi s sedežem v Ljubljani), za Gorenjsko (s sedežem v Kranju) in za Dolenjsko ter Belo krajino (s sedežem v Novem mestu). Tako zasnovani program se je začel izvajati v letu 1972, ko je prevzel vodstvo zavoda dr. Jo-

že Žontar. Reorganizacijo so omogočili predvsem izboljšani materialni pogoji. Leta 1973 je zavod prevzel naziv Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Iz pretežno znanstveno-raziskovalne usmerjenosti v prejšnjem obdobju se je Zgodovinski arhiv preorientiral v izvajanje temeljnih nalog arhiva na podlagi zakonskih določil, to je, službe varstva arhivskega gradiva. Vse bolj je prihajala v ospredje arhivsko strokovna usmeritev. Seveda so se pri tem sodelavci zavoda zavedali, da znanstveno delo ne sme biti zapostavljeno. S svojim aktivnim delom dokazujejo, da povezujejo arhivsko strokovno in znanstveno dejavnost.

Organizacijska preosnova je terjala izboljšavo materialnih pogojev dela. V Ljubljani je bilo vprašanje prostorskih kapacitet zadovoljivo rešeno, na izvenljubljskem območju pa je bilo vprašanje skladiščnih prostorov izredno težko rešljivo. Z dogovarjanjem in neutrudnim prizadevanjem je arhiv tudi to vprašanje v precejšnji meri rešil. Danes razpolaga arhiv s 13 skladišči, primernimi za hrambo arhivalij. Arhivsko gradivo se je namreč izredno povečalo. Od okrog 3000 tm leta 1972 hrani Zgodovinski arhiv danes preko 7000 tm arhivskega gradiva. Vodstvo arhiva stremi za tem, da bi čimbolj posodobilo opremo. Omeniti je treba, da imajo v Zgodovinskem arhivu najmodernejšo aparaturo za mikrofilmanje arhivalij.

Posebno pozornost posveča vodstvo arhiva kadrovskega vprašanju. Zelo se je v zadnjem času povečalo število zaposlenih, pri tem je naglašena orientacija po oblikovanju ustrezne kadrovske strukture. Pozornost je usmerjena tudi v izobraževanje kadrov.

Izdajateljska dejavnost je bila izredno bogata in plodna. Arhiv je dosegel pomembne rezultate pri preučevanju zgodovine Ljubljane. Po eni strani gre za veliko število razprav o zgodovini Ljubljane, ki so jih objavili sodelavci arhiva v raznih revijah in časopisih, po drugi strani pa za serijo publikacij, ki jih je izdal arhiv. Od predvidenega načrta, po katerem naj bi Zgodovino Ljubljane v kakih treh zvezkih obdelali v kolektivnem delu zaokroženo in kot celoto, je izšla leta 1955 samo 1. knjiga (Geologija in arheologija). Kasneje o sodelavci arhiva pripravili in izdali krajši poljudnoznanstveni prerez skozi mestno zgodovino »Ljubljana, podobe iz njene zgodovine« (Ljubljana 1962, na 182 straneh, z ilustracijami in zemljevidi; leta 1965 je izšla bolj ugledna trojezična slovensko-italijansko-nemška izdaja). Velik uspeh in napredek pomeni dvanajst zvezkov »Gradiva za zgodovino Ljubljane v srednjem veku« (Ljubljana 1956—1968), ki jih je v veliki ve-

čini pripravil za objavo Božo Otorepec. S tem da je to doslej v veliki meri neznano gradivo postalo dostopno, se tudi odpirajo nove naloge. Za preučevanje razvoja Ljubljane po osvoboditvi pomeni »Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945 do 1955« (izšlo 1956) dragocen priročnik. Arhiv je izdal tudi serijo monografskih študij o razvoju Ljubljane v zbirki »Razprave«. V štirih zvezkih v letih 1958—1977 so izšle študije iz ljubljanske družbene in gospodarske zgodovine od najstarejših časov do srede 19. stoletja. Tehten prispevek k arhivistični stroki je prvi celoviti pregled fondov Mestnega arhiva, objavljen v publikaciji »60 let Mestnega arhiva ljubljanskega« (s sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Srgej Vlfan, Ljubljana 1959). Leta 1979 je začel Zgodovinski arhiv izdajati novo serijo »Gradivo in razprave«. Kot prva številka te serije so izšli »Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva Škofja Loka od 1861—1919« (zbral in uredil France Štukl). V načrtu je v okviru te serije izdaja Vodnika po fondih in zbirka arhiva kot temeljit pregled dosedanjega strokovnega dela od zadnjega tovrstnega pregleda leta 1959.

Živahna je tudi splošna publicistična dejavnost, ki ima namen popularizirati arhivsko stroko in prispevati k osveščanju naših občanov. O delu in namenih arhiva je bilo objavljenih več prispevkov v lokalnih časopisih, tovarniških glasilih in priložnostnih brošurah.

Vidna dejavnost arhiva je prirejanje arhivskih razstav. S pridobitvijo novih prostorov na Magistratu 1957 je bila urejena tudi razstavna dvorana, ki pa danes ne služi več temu namenu. Prva zelo odmevna razstava je imela naslov »Razstava ljubljanskih dokumentov«. Imela je poučen pa tudi praktičen namen. Od drugih razstav naj omenim predvsem razstavo »Starejša ljubljanska industrija« in razstava z naslovom »O obnovi in socialistični graditvi v letih 1945 do 1947«. Ta razstava je pokazala, da kolektiv posveča posebno pozornost obdelavi gradiva po letu 1945. Izrazito krajevno-zgodovinski značaj je imela razstava ob I. simpoziju slovenskih zgodovinarjev o krajevni zgodovini v Domžalah 1977. leta in razstava ob 750-letnici Kamnika, ki je bila odprta oktobra 1979 v Kamniku.

Ne moremo iti mimo pomembne vloge Zgodovinskega arhiva na družbenem in kulturnem področju mesta Ljubljane in širšem slovenskem prostoru. Da bi delo na preučevanju krajevne zgodovine potekalo čimbolj načrtno in strokovno, je Zgodovinsko društvo za Slovenijo ustanovilo leta 1952 sekcijo za kra-

jevno zgodovino. S tem je bil ustvarjen pogoj za uresničitev zamisli, ki je bila izrečena na občnem zboru ZDS leta 1948. Predlog je bil, naj bi ZDS poleg Zgodovinskega časopisa začelo izdajati še revijo za zgodovino slovenskih mest, ki bi imela poseben poudarek na gospodarski zgodovini. Sedež »Sekcije za krajevno zgodovino« je postal Mestni arhiv ljubljanski. Tako so znanstveno raziskovalne naloge na področju krajevnih zgodovine dobile pomembno mesto med nalogami Mestnega arhiva ljubljanskega, pomembnejše mesto, kot ga imajo take naloge pri podobnih arhivih pri nas. Utemeljenost take usmeritve dokazujejo tudi rezultati, ki so bili doseženi pri tem delu. Ena od konkretnih nalog sekcije je izdajanje »Kronike, časopisa za krajevno zgodovino«. Priprave za izdajanje te druge, specializirane revije Zgodovinskega društva za Slovenijo, so bile izvedene v okviru Mestnega arhiva leta 1952. Tu deluje uprava Kronike do letošnjega leta je bil sedež uredništva. Revija izhaja sorazmeroma redno, tri številke letno. Doslej je izšlo 27 letnikov. Z zamenjavo se je bogatil fond knjižnice Zgodovinskega arhiva. V založbi Kronike so začele izhajati (daljše monografije v posebni seriji »Knjižnica Kronike«. V okviru te serije je do leta 1971 izšlo 5 zvezkov. S prispevki so sodelovali tudi sodelavci Mestnega arhiva. Visoko priznanje od naše družbene skupnosti obvezuje kolektiv Zgodovinskega arhiva v Ljubljani, da še naprej kot arhivska ustanova, ki je najbolj poklicana za delo na področju krajevnih zgodovine, daje zatočišče »Sekciji za krajevno zgodovino ZDS« in prispeva k rednemu izdajanju Kronike ter sodeluje pri njenem oblikovanju.

Ne moremo tudi mimo dejstva, da je

Zgodovinski arhiv dosledno uveljavil samoupravne odnose in se samoupravno organiziral. Kljub problemom, ki se pojavljajo zaradi dislociranosti kolektiva, je uspelo uvesti visoko storilnost na področju arhivistike. O vseh odločitvah vodstva je redno seznanjena delovna skupnost. Pomembno vlogo igra svet arhiva, ki ga sestavlja 7 voljenih zastopnikov kolektiva in 7 delegatov družbenih skupnosti. Delegatsko je Zgodovinski arhiv povezan z vsemi kulturnimi skupnostmi, ki financirajo poslovanje arhiva. Enote zunaj Ljubljane se povezujejo z bazo, to se pravi, s samoupravnimi interesnimi skupnostmi in občinskimi skupščinami. Zgodovinskemu arhivu je v precejšnji meri uspelo, da izvaja svobodno menjavo dela z družbenopolitičnimi skupnostmi in združenim delom.

Visoko državno odlikovanje in današnja proslava predstavljata nadaljnjo moralno vzpodbudo kolektivu Zgodovinskega arhiva v Ljubljani pri strokovnem delu in pri deležu preučevanja slovenske krajevnih zgodovine. Predlog za odlikovanje, ki ga je dal odbor Zgodovinskega društva za Slovenijo, je dokaz plodnega in uspešnega sodelovanja med arhivariji in zgodovinarji.

LITERATURA

60 let Mestnega arhiva ljubljanskega (S sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Sergij Vilfan), Ljubljana 1959; Jože Žontar, 75 let Zgodovinskega arhiva Ljubljana, katalog Starejša ljubljanska industrija, Ljubljana 1973, str. 9 do 11; Sergij Vilfan, Stanje in perspektive sintetičnih prikazov zgodovine Ljubljane, Razprave, zv. 2, Ljubljana 1971, str. 3—8

